

Aleksandra Ziomek*

Uniwersytet Łódzki

 <https://orcid.org/0009-0006-5262-4394>e-mail: ziomekaleksandra@gmail.com

Recenzja książki Macieja Górnego *Historia głupich idei albo duch narodu w świątyni nauki***

https://doi.org/10.25312/kiw.26_azrec

Streszczenie: Autor książki *Historia głupich idei albo duch narodu w świątyni nauki* dr hab. Maciej Górny poddaje analizie pseudonaukowe teorie, które na przestrzeni dziejów były wykorzystywane do uzasadniania uprzedzeń i realizacji celów politycznych. Czy nauka zawsze jest rzetelna i bezstronna? Maciej Górny sugeruje, że nie zawsze, podaje przykłady, jak w historii naukowo uzasadniane były przejawy rasizmu, nacjonalizmu czy szowinizmu. Książka prowokuje do pytania o to, jakie jeszcze mogą być społeczne konsekwencje naukowych błędów.

Słowa kluczowe: historia nauki, filozofia nauki

Po książkę *Historia głupich idei albo duch narodu w świątyni nauki* sięgnęłam ze względu na intrygujący tytuł; spodziewałam się odnaleźć w niej bardziej krytyczne spojrzenie na absurdalne pomysły szalonych naukowców. Mimo to nie jestem zawiedziona lekturą – autor krytykuje w niej głupotę rasistowskich koncepcji antropologicznych, ale robi to z klasą, nie obrażając wprost twórców takich teorii.

Maciej Górny, urodzony w 1976 roku, jest profesorem nadzwyczajnym w Instytucie Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN w Warszawie. Zajmuje się historią Europy

* Aleksandra Ziomek – absolwentka studiów magisterskich na kierunku archeologia, licencjackich na kierunku filozofia oraz inżynierskich na kierunku inżynieria biochemiczna. Interesuje się filozofią nauki, epistemologią, biologią oraz kognitywistyką.

** M. Górny, *Historia głupich idei albo duch narodu w świątyni nauki*, Wydawnictwo Filary, Warszawa 2022.

Środkowo-Wschodniej XIX i XX wieku oraz historią nauki, jego prace zostały przetłumaczone na wiele języków, w tym angielski, niemiecki i czeski. Górny jest autorem książek analizujących wpływ naukowców na politykę, takich jak: *Wielka Wojna profesorów. Nauki o człowieku (1912–1923)* czy *Kreślarze ojczyzn. Geografowie i granice międzywojennej Europy*, a także interesującej pozycji *Nasza wojna* – napisanej wraz z profesorem Włodzimierzem Borodziejem dwutomowej historii pierwszej wojny światowej w Europie Środkowo-Wschodniej i czasów powojennych aż do 1923 roku. Ponadto Górny regularnie publikuje artykuły w takich czasopismach, jak „Gazeta Wyborcza”, „Frankfurter Allgemeine Zeitung” oraz „Przegląd Polityczny”. Jest także współtwórcą wystaw, między innymi *Architektura niepodległości w Europie Środkowej* w Międzynarodowym Centrum Kultury w Krakowie.

Niniejsza recenzja dotyczy książki wydanej w 2022 roku nakładem wydawnictwa Filtry, w której Maciej Górny analizuje historię kontrowersyjnych idei.

Książka, którą recenzuję, ukazuje, jak teorie naukowe przemycaly rasizm, szowinizm czy nacjonalizm pod płaszczykiem naukowości; w jaki sposób takie idee mogły służyć polityce oraz jaki był tego skutek. Publikacja ta skłania do refleksji, czym w takim razie jest prawda – skoro, wydawać by się mogło, rzetelni naukowcy są w stanie tworzyć takie „głupie idee” i uzasadniać je za pomocą dowodów naukowych. Górny przypomina, że czasem nauka nie odkrywa nowych prawd, lecz raczej odzwierciedla dominujące w danym czasie przekonania społeczne. Autor zauważa, że nauka, zamiast kroczyć prostą ścieżką postępu, od początku zmagą się z różnymi wypaczeniami, które często są normą, a nie wyjątkiem. Być może kryzys, który dziś dostrzegamy, wcale nie jest nowy; może nauka nie schodzi na złą drogę, tylko kroczy nią od samego początku, a jej „wypaczenia” są normą, a stan pożądaný to jedynie rzadki wyjątek albo odległy ideał. Maciej Górny jest historykiem, profesorem nauk humanistycznych, więc dzięki temu w *Historii głupich idei* możemy dostrzec wyczerpującą analizę tematu pseudonauki w perspektywie historycznej. Książka jest podzielona na cztery rozdziały i trzynastę podrozdziałów i stanowi chronologiczną analizę zjawiska rozdzieloną na etapy. Dzięki temu podziałowi publikację bardzo dobrze się czyta i czytelnik nie gubi się w trakcie wywodu. Górny wykorzystuje język lekki i przystępny, co sprawia, że czytanie tej pozycji nie tylko ma walor edukacyjny, ale też służy przyjemności. Autor przedstawia idee, ale także wprowadza czytelnika w kontekst historyczny, kulturowy i filozoficzny, co z kolei pozwala na pełniejsze zrozumienie i zainteresowanie się tematem.

Jednym z największych atutów *Historii głupich idei* jest to, że nie traktuje ona idei jako pojedynczych faktów, lecz jako elementy szerszego kontekstu. Autor pokazuje, jak poszczególne idee wpłynęły na kulturę i społeczeństwo, a czasami nawet na rozwój nauki i technologii. W książce Górny nie skupia się na rewolucyjnych pomysłach oświeconych wynalazców i nieprawdopodobnych teoriach, sprzecznych ze stanem badań. Autor zauważa, że twórcze szaleństwo i obłąd towarzyszące nauce to cechy jednostek i mogą wcale nie być irracjonalne, natomiast głupota jest cechą zbio-

rowości. Ta druga nie toleruje oryginalności, dba o komfort myślowy ogółu, godzi działalność naukowców z obowiązującą normą, oczekiwaniami wspólnoty narodowej i państwa. Szaleństwo jednostek jest natychmiast zauważalne i weryfikowane, natomiast głupota grup ujawnia się dopiero z czasem, zazwyczaj wtedy, gdy ich „racjonalne” działania prowadzą do katastrofy. Następne pokolenia spoglądają w przeszłość z perspektywy swojej własnej „racjonalności” i zastanawiają się, „jak kiedyś ludzie mogli wierzyć w taką bzdurę?!”. Przykłady takich pomysłów naukowców można mnożyć: jak kształt czaszki wpływa na inteligencję danej osoby, z jakiego powodu biały człowiek jest lepszy od innych, a nawet: dlaczego kobiety są gorsze od mężczyzn. Górny przytacza argumenty, których używali ówcześni naukowcy i często opowiada o tym nawet w sposób anegdotyczny, natomiast czytelnikowi trudno traktować takie założenia komicznie. Niektóre z teorii opisywanych w książce miały służyć konkretnym systemom politycznym, pokazując na przykład wyższość danego narodu nad innymi, co w naukowy sposób miało usprawiedliwić zbrodnie ludobójstwa. Górny ukazuje, w jaki sposób ta koncepcja jest fałszywa i sztuczna – różnicowania między ludźmi różnych „ras” ograniczają się jedynie do cech fizycznych, takich jak kolor skóry czy kształt oczu, a nie cech charakteru czy inteligencji. Naukowe uzasadnienie rasizmu stoi w sprzeczności ze współczesnymi wartościami, na których są oparte prawa człowieka. W przeszłości jednak takie przekonania powodowały uprzedzenia wobec konkretnych grup, co prowadziło do wykluczenia społecznego, dyskryminacji, przemocy i nierówności społecznych.

Historia głupich idei to panorama zbiorowych „głupot” dwudziestowiecznej Europy, które kwitły swego czasu w majestacie nauki i racjonalności. Spotkamy tu patriotów-mizoginów oskarżających wroga państwa o niestałość uczuć, histerię i zdradę, antropologów mierzących czaszki jeńców wojennych, aby pogrążyć wroga także na polu rasowym, psychiatrów diagnozujących niebezpieczną chorobę pacyfizmu i próbujących leczyć ją elektrowstrząsami. Przedstawiciele nauki zobaczymy w sztabach armii szykujących się do inwazji, na konferencjach pokojowych dzielących terytoria podbitych państw, w organach administracji terytoriów okupowanych i w gronie osób planujących ludobójstwa.

Trudno się nie zgodzić, że wiele myśli zawartych w książce Macieja Górniego możemy traktować jako przypomnienie, czego nie należy robić, aby uniknąć takich katastrof. Nauka powinna się opierać na faktach i dowodach, a nie na uprzedzeniach i stereotypach.

Podsumowując, *Historia głupich idei* to świetna książka, która łączy w sobie wiedzę z przyjemnością czytania. Maciej Górny przedstawia ciekawą perspektywę na historię myśli ludzkiej, dzięki czemu czytelnik nie tylko odkrywa wiele nowych informacji, ale także łączy znane już sobie fakty w nowe wątki myślowe i zastanawia się nad własnymi przekonaniami. Polecam ją wszystkim, którzy interesują się filozofią, historią lub po prostu chcą poszerzyć swoje horyzonty intelektualne.

Review of the monograph Maciej Górny *Historia głupich idei albo duch narodu w świątyni nauki* [The history of foolish ideas or the spirit of the nation in the temple of science]

Abstract: The author of book *Historia głupich idei albo duch narodu w świątyni nauki* Maciej Górny analyzes pseudo-scientific theories that throughout history have been used to justify prejudices and achieve political goals. Is science always reliable and impartial? Maciej Górny suggests that it is not, providing examples of how manifestations of racism, nationalism or chauvinism have been scientifically justified throughout history. This book prompts the question of what else might be the social consequences of scientific mistakes.

Keywords: history of science, philosophy of science

About the Author

Aleksandra Ziomek – graduated with a Master's degree in Archaeology, a Bachelor's degree in Philosophy and an Engineering degree in Biochemical Engineering. She is interested in philosophy of science, epistemology, biology, and cognitive science.

Ten utwór jest dostępny na [licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe](#).

